

Wera: „EIE NE FÜR VIDLE“. Վերա. «Մէկը ՉԱՅՈՐԻ ՀԱՄԱՐ»:

—«Ճշմարտութիւնը նման է արեգակին, ասում է Սպենսեր, որ իր ճառագայթներն անխտիր կերպով տարածում է ամենքի վրայ»։ Եւ շատ ճիշտ է այդ կարծիքը, բայց միայն վերացական կեանքում, միայն տեսականապէս, իսկ եթէ վերջնելու լինենք իրականութիւնը, եթէ վերլուծելու լինենք մարդկանց վարմունքը, այն ժամանակ կը գանք բոլորովին տարբեր եզրակացութեան։ Մարդիկ միշտ էլ շեղում են այդ ճառագայթների ուղղութիւնը, շատ անգամ մթութեան քողով են ծածկում, որպէսզի հասնեն այս կամ այն նպատակին, որպէսզի արդարացնեն իրանց այս կամ այն վարմունքը։ Ապացոյցի համար բաւական է վերջնել երկու սեռերի Վոլադարձ յարաբերութիւնը։ Ի՞նչ է ներկայացնում նա։ Կայ արդեօք ընդհանուր արդարութիւն, ընդհանուր ճշմարտութիւն այդ երկուսի համար։—Ո՛չ։ Կայ, արդեօք դաստիարակութեան ու կենցաղի նմանութիւն, իրաւունքների ու պահանջների հաւասարութիւն—բոլորովին ոչ։ Կայ վերջապէս բարոյական միանման վարմունք, միանման սովորոյթներ։—Դարձեալ ոչ։

Մենք մի տեսակ արտօնեալ դիրք ենք ստեղծել տղամարդկանց համար և պատնէշներ բարձրացրել կանանց առաջ։ Մենք քարոզում ենք, թէ մարդ արարածին անհրաժեշտ է անհատական ազատութիւն, տնտեսական անկախութիւն, բարձր կրթութիւն և այլ բարիքներ, բայց երբ հարցը գալիս է կանանց մասին, բոլորովին հակառակ ընթացք ենք բռնում՝ այդպիսի վարմունքը զանազան կեղծ ու պատիր պատճառաբանութիւններով արդարացնելով։

Մենք յանուն ընտանեկան երջանկութեան՝ կանացից պահանջում ենք անպայման ողջախոհութիւն, բարոյական անարատութիւն, բայց միեւնոյն ժամանակ ներողամիտ աչքով ենք նայում, երբ տղամարդիկ մինչև ամուսնանալը հազար ու մէկ արկածներով են լցնում իրանց կեանքը և դեռ ամուսնութիւնից յետոյ էլ երբեմն շարունակում են այդպիսի ընթացքը։

Այդպիսի անարդարութիւնն ու հակասական վարմունքը վաղուց արդէն մի սոցիալական չարիք է դարձել, որ կեանքի իւրաքանչիւր քայլափոխում արտայայտում է իր կորստաբեր հետեանքները։ Ահա այդ չարիքի դէմ է ուղղուած ֆեմինիզմը—կանանց շարժումը, դրա դէմ է բողոքում և զրոյթիս բովանդակութիւնը։

Սովորական բողոք չէ դա, այլ մի բուռն հեծեմանը, կա-

նացի սիրող ու անդէն սրտից բղխած մի հեծեմանը: Պայծառ գոյներով պատկերացրած խանդավառ սիրտ, բելիեֆ դներով ընտրոշած յուսախաբ կնոջ հոգեբանութիւն— ահա այն գործօնները, որոնք այնքան գրաւիչ, այնքան ազդու են դարձրել այդ հեծեմող ձայնը, որը մի ամբողջ հոսանք է ստեղծել գերմանական աշխարհում:

«Վերիզմ» անունն են տալիս այդ նորաստեղծ հոսանքին, որ արձագանգ է գտել թէ մամուլի էջերում և թէ հասարակութեան մէջ: Շատերը բողոքում են Վերայի հեղինակութեան գէմ և նրան համարում են ջղային հիւանդ, նիւշէական հովերից ազդուած, բայց շատ շատերն էլ հիացած են նրա համարձակ մտքերով, կրակոտ ոճով: Եւ այդպիսով «Մէկը շատերի համար» գրքովը կարգացում է մեծ հետաքրքրութեամբ, խօսեցնել է տալիս իր մասին: Միայն մի քանի ամսուայ ընթացքում նա արդէն 15-երորդ հրատարակութեանն է արժանացել և թարգմանուած է եւրոպական շատ լեզուներով:

Գաղափարի նորութիւնն չը կայ նրա մէջ: Սակայն հեղինակուհին իր շնորհալի գրչով մօտենում է մարդկային հոգու այնպիսի լարերին, այնպէս պայծառ գոյներով է լուսաբանում իր հերոսուհու հոգեբանութիւնը, նրա հոգեկան յուզմունքը, որ այդ բոլորը ընթերցողին թւում է մի նորութիւն:

Գիրքը գրուած է յիշատակարանի ձեով: Նրա սկզբում յիշատակարանի հեղինակուհին— օրիորդ Վերան զիմում է իր սրտի ընտրեալին այսպիսի խօսքերով.

Գէորգ!

Ես չեմ կարող քննել լինել: Ես փորձեցի անցնել այդ անդունդը, որ բաժանում էր մեզ... Բայց իզո՞ւր: Ես անկարող եմ զսպել եմ զգացմունքները: Քո գրկում իմ կեանքը կը լինէր մի յաւիտենական կեղծիք... Ահա թէ ինչու ես հեռանում եմ քեզանից ընդմիշտ, յաւիտեան: Գէորգ, իմ սէրը դէպի քեզ աւելի զօրեղ է, քան թէ ապրելու ցանկութիւնը: Ես չեմ կարող քեզ տեսնել տանջուելիս: Ես մեր հասարակական կազմակերպութեան զոհն եմ... ոչ առաջին և ոչ էլ վերջին զոհը: Ես չափազանց թոյլ եմ՝ այդ հսկայական կոիւր մղելու համար և չափազանց միայնակ: Բայց կատարիք իմ խնդիրը, Գէորգ, իմ ամենավերջին խնդիրը: Կու՛րք յանուն այն գաղափարի, որի համար ես զոհուում եմ: Կու՛րք այդ գաղափարի համար, և դա կը լինի քո կողմից մի լաւ յիշողութիւն իմ մասին:

Գէորգ! Ուղարկում եմ քեզ յիշատակարանիս վերջին երեսները: Նրա միջի իւրաքանչիւր խօսքը իմ հոգու մի մաս-

նիկն է: Կարող ես այդ յիշատակարանը հրատարակել մի որեւէ կեղծ անունով:

Եւ եթէ գտնէ մի քանի մարդիկ այդ իմ «սրբութիւն սըրբոցին» մօտենալիս՝ ծաղրով ու արհամարհանքով չը վերաբերուեն դէպի ինձ, այն ժամանակ ես գոհ կը լինեմ...:

Մնաս բարով, Գէորգ:

Աշխատիր մխիթարել իմ խեղճ ծնողներին:

Ուղարկում եմ քեզ իմ վերջին բարեւ, որ իմ սիրոյ և տանջանքների արդիւնքն է կազմում:

Միշտ քեզ հաւատարիմ

Վերա:

Ահա այդ առաջարան նամակից յետոյ գալիս է բուն բնագիրը, որի մէջ տաղանդաւոր գրչով նկարագրուած են այն հոգեկան տանջանքների շղթան, որ անընդհատ հալումաչ են անում Վերային և վերջապէս գերեզման են գլորում նրա մատաղ կեանքը:

Վերան սովորական կրթութիւն ստացած մի օրիորդ էր, բայց չը նայելով այդ հանգամանքին՝ նրա հոգեկան աշխարհը հիմնովին տարբերում էր չրջապատողներից, տիրող կարգերից: Նա թանձր պատնէշով էր չրջապատել այդ աշխարհը և ոչ ոքի չէր թողնում նրան մօտենալու: «Ես յաճախ անսահման միայնակ եմ զգում ինձ, գրում է նա. և այդ զգացմունքը աւելի սուր կերպարանք է ստանում, երբ ես գտնում եմ օտար ու անտարբեր մարդկանց չըջանում...»

Նա չարունակ դիտում է չրջապատող կեանքը և օրէցօր աւելի ու աւելի յուսահատւում: Նրա միտքը չարունակ գործում է, իսկ այդ գործունէութիւնը շատ յոռետես հետեանքների է հասցնում: Վերան իր չուրջը տեսնում է կոպիտ անարգարութիւն, կեղծիք ու խաբէութիւն: Այդ գիտակցութիւնը ծանր լծի նման ծանրանում է նրա վզին և մի ներքին ձայն միշտ գրգռում է նրան թօթափել այդ լուծը, բողոք բարձրացնել կեղծիքի, անարգարութեան ու անհաւասարութեան դէմ: Նա տեսնում է հասարակական չարիքներն ու տանջանքները, տեսնում է տնտեսական կարիքներից ընկճուած, ստորացած մարդկանց և բուռն կարեկցութիւն զգում:

Բայց միայն պլատոնական կարեկցութիւնը բաւականութիւն չէ տալիս նրան: Նրա զգայուն սիրտը աւելի հեռուն է ձգտում: Եւ այդ ձգտումը դառնացնում է նրա կեանքը, խաւարեցնում է նրա օրերը:

Ահա այդպիսի դառնութեան ու խաւարի միջից յանկարծ փայլում է մի լուսաւոր աստղ։ Սէրն է այդ աստղը։ Վերան սիրահարւում է, և այդ նոր զգացմունքը յանկարծակի լցնում է նրա կեանքի դատարկութիւնը։ Նա պատրաստ է ամեն ինչ աշխարհում, ամեն ինչ զոհել այդ զգացմունքի համար։ Բայց մերթնդմերթ նրա հպարտ հոգու խորքից դուրս է ջայտում ինքնուրոյնութեան, անհատական ազատութեան կայծը, որը մաքառել է աշխատում սիրային զգացմունքի դէմ։ Սակայն սկսւոյ յաղթում է։ Վերան իր անհատական հպարտութեան բարձունքից կամաց-կամաց ներքև է իջնում զիջումների սանդուղքով։

Ձը նայելով դրան՝ ներքին խուլ պայքարը շարունակւում է։ Վերան կարողացել է իր յիշատակարանի մէջ ճշգրիտ գծերով բնորոշել նրա նրբութիւնները, նրա ելեկշնքը։ Կարողացել է պատկերացնել կանայցի հոգու այն հնաւանդ յատկանիշը, որով նա միշտ կարծես մի տեսակ նախանձ է զգում դէպի տղամարդը, մի տեսակ զայրոյթ դէպի նրա արտօնեալ գրութիւնը։

Կան կանայք, որոնք շարունակ մի տեսակ ձգտում են զգում՝ նոյնիսկ սիրած տղամարդու դէմ մրցելու, երբեմն նրա ցանկութեան հակառակ գնալու։ Վերան այդ տեսակ կանանցից է։ Նա անսահման սիրում է Գէորգին, բայց միևնոյն ժամանակ մերթնդմերթ մի տեսակ ներքին շարութիւն է զգում նրա դէմ։ շարութիւն, որ նա իբրև տղամարդ աշխատում է և ապագայում աւելի ևս աշխատելու է օգտուել իր սեփական արտօնութիւններին։

Վերան վախենում է կորցնել իր երջանկութիւնը—սիրոյ զգացմունքի վրայ հիմնուած երջանկութիւնը։ Եւ դժբաղդաբար արդարանում է նրա նախազգացումը։ Սիրոյ դարնան քաղցր րոպէին յանկարծ բացւում է նրա առաջ սիրած մարդու—Գէորգի անցեալը և հիմնայատակ անում վարդազոյն երազները, անբձային ամբոցները։

Նա իմանում է, որ Գէորգն էլ բոլոր միւս տղամարդկանց նման «սիրային» արկածներ է ունեցել, «սերտ կապեր» է հաստատած եղել ուրիշ կանանց հետ, շեղուել է ողջախոհութեան ճանապարհից։ Նրա վրայ զգուելի տպաւորութիւն է թողել մանաւանդ այն հանգամանքը, որ Գէորգը բոլորովին անվրդով կերպով, առանց ամաչելու կամ խղճահարուելու պատմում է իր դատապարտելի անցեալը։

Այդ խոստովանութիւնը մի խոր անդունդ է բաց անում սիրող սրտերի մէջ։ Սկսնում են Վերայի օրերը. նա հալում մաշ է լինում ներքին տանջանքից։

«Եւ չեմ կարծում, գրում է նա իր յիշատակարանում,

թէ մաքուր ու ազնիւ մարդը կարող է սեռական պահանջները ազդեցութեան տակ իջնել և ընկնել մի այդպիսի գարշահոտ ճահճի մէջ, թէ կարող է պղծել իր մաքրութիւնը, իր պատիւը՝ ստոր ու ըրպէական կապերով, թէ նա այդպիսի անցեալից յետոյ առանց խղճահարուելու կը վերցնէ մաքուր ու անբիծ կին...

Միթէ իսկապէս տղամարդկանց սեռական պատիւը տարբերում է կանանց պատիւից... Միթէ մի կազմակերպուած իտալեութիւն չէ ասել, թէ անհրաժեշտ է մատաղ հասակում յաղորդ տալ սեռական կրքերին... Միթէ պահեցողութիւնն ու ողջախոհութիւնը կարող են այնքան սարսափելի, կեանք ու երջանկութիւն քայքայող հիւանդութիւններ առաջացնել, որքան բղջախոհութիւնն ու անառակութիւնը Ո՛չ երբէք...

Տղամարդը իր ընտրած օրիորդից պահանջում է ոչ միայն ողջախոհութիւն, այլև բարոյական մաքուր համբաւ եւ միանգամայն հիմնաւոր է այդպիսի պահանջը։ Բայց միթէ կինը պարտաւոր է իր ամուսնուն բաժանել անառակ կանանց հետ... Նա պարտաւոր է կրել մայրական ծանր տանջանքները այն դառն գիտակցութեամբ, թէ նրա զաւակների հայրը վաճառուող գրկախառնութիւնների մէջ է մաշել երիտասարդական ոյժերը, թէ նա անասնական զգայնութեամբ պղծել է իր մաքրութիւնը՝ առանց վախենալու զղուելի հիւանդութիւններից...

Եւ ահա այդ բոլորից յետոյ կանայք ոտքի են կանգնում և միատեսակ իրաւունքներ պահանջում պետութեան ու կեանքի մէջ, միատեսակ օրէնքներ, միատեսակ զբաղմունքներ»...

Այդպիսի մտքերը հանգիստ չեն տալիս Վերային։ Նա գիշեր-ցերեկ հալումաշ է լինում՝ աշխատելով լուծել «լինել, չը լինելու» հարցը։ Մի ուրիշ, սովորական կին մոռացութեան կը տար այդ ամենը, իր ներկայի ու ապագայի գրաւիչ հեռանկարով կը ծածկէր անցեալի սև բծերը։ Բայց Վերան այդ տեսակ կանանցից չէ։ Նա անկարող է կեղծել իր զգացմունքները, «անկարող է համբոյրներ ստանալ սիրած մարդուց և ներքին զղուանք զգալ՝ մտածելով, որ նոյնանման համբոյրներ նա դրոշմել է և ուրիշ—անառակ կանանց շրթունքներին»...

—Գէորգ, հարցնում է նա իր նշանածից, արդեօք դու կարող էիր ամուսնանալ մի անառակ կնոջ հետ...

Գէորգը հասկանում է այդ ակնարկի իմաստը և ամօթանքից ու խղճի խայթոցից լուում...

—Իսկ ես, չարունակում է Վերան, այդ բոլորն մոռանում էի, թէ բոլոր տղամարդիկ ոչնչով լաւ չեն այդպիսի անառակ կանանցից...

Այդ դառն գիտակցութիւնը օրէցօր սաստկանում է և յու-

ստիպար օրիորդի համար կորստեան վիճ պատրաստում: Նա առաջուայ չափ սիրում է Գէորգին, բայց չի կարողանում մոռանալ արատաւոր անցեալը, ուստի վճռում է դեռ չը պսակուած բաժանուել նրանից, բաժանուել յաւիտեան: Բայց այդ գեռ բոլորը չէ: Նա լաւ հասկացել է ընտանեկան թշուառութիւնների պատճառը, ըմբռնել է չարիքի շարժառիթը, որի արմատները թագնուած են հասարակական բարոյականութեան մէջ, երկու սեռերի անհաւասարութեան, իրաւունքերի, պահանջների, դատարարութեան ու կենցաղի տարբերութեան մէջ: Նա լաւ գիտէ, որ միայն այդ վնասակար կարգերն ու սովորոյթները արմատախիւ անելով կարելի է չարիքը վերացնել, անթիւ-անհամար կանանց հեծեծանքին վերջ տալ, ընտանեկան շատ դժտութիւնների առաջն առնել: Եւ անա նա որոշում է գոհել «մի կեանքը շատերի համար», որպէսզի դրանով մտածել ստիպէ իր սեռակիցներին, ամբողջ հասարակութեանը...

«Ես քաջութեամբ և անտարբերութեամբ եմ նայում իմ մահուան վրայ, դրում է Վերան իր յիշատակարանի վերջին երեսում. ոչ մի բան ինձ չէ վախեցնում, ես արդէն այրել եմ իմ յետեից բոլոր կամուրջները: Վերադարձ չը կայ... Յոյսերից ու անուրջներից զրկուած կեանքը գլորում է ինձ դէպի ներքեւ, դէպի կորստեան անդունդը...

Այն մարդիկ, որոնք իրանց առօրեայ կոպիտ կեանքում միշտ ծիծաղում էին իմ գաղափարների վրայ՝ անիրագործելի չափազանցութիւններ համարելով նրանց, այն տղամարդիկ, որոնք ծիծաղում էին ինձ վրայ, թէև հոգու խորքում խոստովանում էին իրանց յանցանքը—այդ բոլորն էլ գոհ է մի բոպէ կը գաղարեն ծաղրելուց, եթէ իմանան...

Եւ ամեն մի նրբամիտ ու զգայուն կին, կարդալով իմ այս յիշատակարանը՝ կըմտածէ ինձ հետ միասին, կը զգայ նոյն տանջանքները, նոյն դառնութիւնները...

Եւ եթէ ինձ աջողութի գոհ է մի փոքրիկ քար դնել ապագայի ողջախոհութեան և մաքրութեան հրաշալի շինուածքի մէջ, այն ժամանակ արժէ դրա համար կեանք գոհել»...

Եւ նա իսկապէս գոհում է իր մատաղ կեանքը:

Դրանով էլ վերջանում է գրքոյկի բովանդակութիւնը, որի ամենազիւսաւոր արժանիքը ոչ թէ հիմնական գաղափարն է, ոչ թէ արծարծած մտքերն են, այլ հոգեբանական նրբութիւնը, որ դժբաղդաբար անկարելի է վերարտադրել գրուածքը համառօտելիս:

Այո, որ տղամարդն էլ պարտաւոր է ողջախոհ և անարատ լինել մինչև ամուսնանալը, ինչպէս և կանայք—այդ գա-

ղափարը չատ անգամ է կրկնուել, չատ անգամ է գրուել նրա մասին: Բայց նա երբէք այնպիսի կարճ, կտրուկ և միևնույն ժամանակ չափազանց աղքատ արտայայտութիւն չէ ստացել, ինչպէս Վերայի «յիշատակարանում»: Հէնց դրա մէջն է թագնուած «Մէկը չատերի համար» գրքոյկի արտակարգ աջողութեան գաղտնիքը:

Ե. ԹՈՓՉԵԱՆ